

Motion till riksdagen 2006/07:C214

av **Egon Frid m.fl. (v)**

Historiska arrenden och fideikommiss

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen begär att regeringen lägger fram förslag till lagstiftning om rätt till friköp av historiska arrenden enligt vad i motionen anføres.
2. Riksdagen begär att regeringen lägger fram förslag till lagstiftning om slutligt avskaffande av fideikommissinstitutet enligt vad i motionen anføres.

Historiska arrenden

Med historiska arrenden avses mark som arrenderats av samma släkt i flera generationer. Frågan om friköpsrätt av historiska arrenden har varit aktuell i över 100 år. Riksdagen tog den 30 november 1989 det första steget mot denna reform genom beslutet att en sådan friköpsrätt borde införas. I sitt delbetänkande, Historiska arrenden, (SOU 1991:5) framlade kommittén enhälligt en lag om att friköpa historiska arrenden.

Något förslag till lag om friköp lades dock aldrig fram av regeringen (prop. 1994/95:155). Som skäl anför regeringen att en sådan lagstiftning inte skulle tillgodose något angeläget allmänt intresse. Vidare anføres att en lag om friköp inte är förenlig med bestämmelserna om egendomsskyddet i regeringsformen. Vad som är ett angeläget allmänt intresse är i högsta grad en politisk bedömningsfråga. Vid bedömningen av vad som är ett angeläget allmänt intresse ska hänsyn tas till vad som är godtagbart i ett modernt och demokratiskt samhälle (prop. 1993/94:17 s. 48).

Vänsterpartiet anser att rätten för arrendatorer att friköpa den jord som de i generationer har brukat är en väsentlig samhällsfråga av medborgarrättslig karaktär. Det är orättvist att arrendatorerna inte har någon möjlighet att förvärva den trygghet och rättssäkerhet som äganderätten till den arrenderade gården skulle ge. Det finns en obalans i avtalsförhållandet mellan jordägare

Fel! Okänt namn på

och arrendator där arrendatorn är den svagare parten. Jordägaren har generellt större ekonomiska resurser att driva en tvist och ofta bättre juridiska kunskaper än arrendatorn.

Arrendatorföreningar har framhållit att en friköpsrätt skulle leda till en större jämvikt mellan parterna i arrendeförhållandet även om något friköp inte aktualiserades (Ds 2003:11 s. 54). Adelns privilegier har avskaffats. Genom att införa en rätt till friköp av historiska arrenden kan vi även avskaffa en av de sista resterna av det gamla feodalsamhället. I praktiken är de personer som arrenderar den aktuella typen av mark fortfarande frälsebönder. I många fall har de inte möjlighet att skjuta av t.ex. vildsvin och gäss som förstör grödorna. I stället tar jordägarna betalt för att låta andra personer jaga på marken.

Friköp av historiska arrenden kan inte anses utgöra ett hot mot enskild äganderätt då de under mycket lång tid har varit arrendegårdar. Jordägaren som aldrig brukat eller bebott gården har endast ett ekonomiskt intresse i egendomen till skillnad från arrendatorn vars släkt i generationer levtt och arbetat på gården. För arrendatorn är arrendestället både hem och inkomstkälla medan det för jordägaren i huvudsak representerar en del av det totala markinnehavet. Eftersom ägaren vid ett friköp skulle få kompensation för egendomen saknar argumentet om hot mot den enskilda äganderätten relevans. Vidare har arrendegårdarnas värde till stor del skapats genom generationer av arrendatorers nedlagda arbete och ekonomiska investeringar. De erlagda arrendeavgifterna har i själva verket betalats av den arrenderade egendomen flera gånger om.

Tidigare utredning

Lagutskottet har vid flera tillfällen (bet. 2004/05:LU16, bet. 2005/06:LU6) avslagit motioner om friköp av historiska arrenden med hänvisning till att resultatet av det beredningsarbete som pågår inom Regeringskansliet inte bör föregripas. Enligt den promemoria om historiska arrenden (Ds 2003:11) som nu varit föremål för beredning i tre år saknas det anledning att över huvud taget utreda frågan om friköp av historiska arrenden på nytt.

Denna slutsats grundas på att frågan om friköpsrätt endast berör ett litet antal arrendatorer samt att antalet historiska arrenden har minskat under de senaste femton åren. Vidare anføres att arrendatorens ställning under de senaste decennierna stärkts. I promemorian ifrågasätter man även hur många arrendatorer som i praktiken skulle ha ekonomiska förutsättningar att verkligen friköpa sin arrenderade gård (s. 61).

Vänsterpartiet är av motsatt uppfattning. Vi anser att det är viktigt att vi öppnar för möjligheten att kunna friköpa de historiska arrendena, inte minst av historiska och ideologiska skäl. Att hänvisa till att det är så få enskilda arrendatorer som i praktiken skulle utnyttja en friköpsrätt leder till ett cirkelresonemang. Den unga generationen väljer i dag i stor utsträckning att inte ta över ett arrende från sina föräldrar. Detta leder till att alltför många arrenden avskaffas och storgods tar över driften av jordbruken. Vidare är statistiken beträff-

fande förekomsten av och storleken på de historiska arrendena bristfällig (Ds 2003:11 s. 37).

Vänsterpartiet anser att detta medför att man inte kan dra några långtgående slutsatser av de siffror som presenteras i promemorian. Regeringen bör därför återkomma med förslag till lagstiftning som innebär att arrendatorer får möjlighet att friköpa historiska arrenden.

Fideikommiss

Fideikommiss innebär att en person på grund av en föreskrift i ett gåvobrev eller testamente innehar egendom med en slags inskränkt rätt att disponera över denna. Egendomen kan bestå av en fastighet eller lös egendom som t.ex. en boksamling eller ett penningkapital. Vanligen har givaren eller den som skrivit testamentet föreskrivit att egendomen för obegränsad tid skall ärvas av äldste manlige bröstarvinge i kommande släktled inom en eller flera släkter och att egendomen inte får belånas, säljas eller förminsas på annat sätt. De flesta fideikommiss avseende fast egendom instiftades i mitten av 1700-talet.

Sedan år 1810 är det enligt lag inte tillåtet att stifta nya fideikommiss i fast egendom och sedan år 1930 inte heller i lös egendom. Riksdagen antog 1963 lagen (1963:583) om avveckling av fideikommiss. Lagen innebär att ett fideikommiss skall upphöra när den som vid lagens ikraftträdande den 1 januari 1964 var innehavare av fideikommiss avlider. Vid avvecklingen fördelas egendomen. Efterträdaren till fideikommisset har därvid rätt till hälften av egendomen och resten fördelas enligt vanliga arvs- och testamentsregler. Enligt avvecklingslagen ska den s.k. Fideikommissnämnden lämna tillstånd till skifte av fideikommiss. Nämnden ska bl.a. utreda frågor om bevarande av egendom av betydande allmänt intresse och särskilt kulturhistoriskt värde. På fideikommissen kan det finnas områden av naturvårdintresse. Fideikommiss-egendomen kan även ha betydelse för sysselsättningen på orten. Fideikommiss ombildas först och främst till aktiebolag eller i vissa fall till stiftelser. Om egendomens bevarande är av allmänt intresse kan staten lösa in den.

Den förra regeringen har beslutat om inlösen i ett fall. Sedan lagen trädde i kraft har ca 170 fideikommiss avvecklats. Cirka 55 stycken kvarstår. I undantagsfall kan dock regeringen besluta om en förlängning av fideikommisset om egendomen har synnerligt kulturhistoriskt värde eller om det finns andra särskilda skäl. Den förra regeringen har medgett förlängning i sex fall. Som argument för beviljande av dispenser framförs bevarandet av kulturskatter och andra miljöer.

Ett patriarkalt system

Instiftandet av fideikommiss var under 1700-talet ett sätt att behålla egendomar odelade vid arvskiften genom att sätta arvslagstiftningen ur spel. Egen-

Fel! Okänt namn på

domskonstruktionen gjorde oftast förste sonen till ny egendomsherre i form av fideikommissarie medan alla döttrar gjordes arvlösa tillsammans med de yngre sönerna. Någon typ av kompensation till dessa var ibland inskrivna i fideikommissurkunderna. Redan under den tiden uppfattades fideikommissinstitutet som osmakligt då det stred mot gängse uppfattning om rättvisa.

Trots fideikommissets orättvisa konstruktion och dess patriarkala karaktär kan vi i dag förstå instiftarnas syften eftersom det då saknades andra metoder att bibehålla egendomar intakta vid arvskiten. I dag är situationen anorlunda. Dagens aktiebolagsstiftning samt en rad andra möjliga ägandekonstruktioner gör företags och andra egendoms sammanhållande oberoende av arvskiten. Därför har också de flesta fideikommiss avvecklats. I de fall ägarerna haft intresse av att hålla samman egendomen har detta kunnat ske i andra former. I de flesta andra länder där fideikommissinstitutet funnits har det avvecklats för länge sedan, ofta redan under 1800-talet.

Möjligheten för regeringen att förlänga ett fideikommiss leder i praktiken till att en eventuell arrendator aldrig kommer att erhålla rätt att friköpa egendom som ingår i ett fideikommiss där förlängning medgivits tills vidare, även om den av Vänsterpartiet föreslagna möjligheten till friköp av historiska arrenden införs. Fideikommiss är därför fortfarande i dag ett hinder mot bönders möjlighet att friköpa den jord de odlar. Det bästa sättet att bevara kulturmiljöer på 2000-talet kan inte vara att göra döttrar arvlösa. Regeringen bör därför återkomma med förslag till lagstiftning som innebär att fideikommissinstitutet slutligen avskaffas.

Stockholm den 12 oktober 2006

Egon Frid (v)

Torbjörn Björlund (v)

Siv Holma (v)

Eva Olofsson (v)

Rossana Dinamarca (v)

Elina Linna (v)

LiseLotte Olsson (v)